

Nosorožci tuponosí severní v Ol Pejetě, Keňa

Jan Stejskal

Samice Fatu v rezervaci Ol Pejeta. (jst)

Základní informace o projektu: V prosinci 2009 převezla ZOO Dvůr Králové čtyři nosorožce tuponosé severní (jinak též bílé nebo širokohubé, *Ceratotherium simum cottoni*) do rezervace Ol Pejeta v Keni. ZOO Dvůr Králové je jedinou zoo na světě, kde se tato vzácná zvířata podařilo rozmnožit, jejich reprodukce však probíhala příliš pomalu. Proto jsme je v naději, že v přirozenějších podmínkách jim to půjde lépe, vrátili do Afriky.

Nosorožci bílí severní jsou nejohroženějšími savci současnosti. V přírodě byli naposledy spatřeni v roce 2007 a dnes je na světě známo pouze pět zvířat. Všechna žijí v lidské péči: tři v Ol Pejetě, jedna samice v ZOO Dvůr Králové a jedna samice v zoo v americkém San Diegu. Všechny pět zbylých zvířat přitom patří ZOO Dvůr Králové. Jsme tak jedním z hlavních hybatelů snah o záchranu těchto nosorožců.

Dlouhodobým cílem přesunu bylo vytvořit životaschopnou chovnou skupinu pro reintrodukcii zpět do bezpečných oblastí jejich původního výskytu ve střední Africe. V době přesunu existovala rovněž naděje, že by několik posledních severních bílých nosorožců mohlo žít i ve volné přírodě. Dosud se však žádné rozmnožit a uchovat jejich genetickou informaci. Snahy o záchranu severních bílých nosorožců v Ol Pejetě probíhají ve spolupráci s organizacemi Ol Pejeta Conservancy, Kenya Wildlife Service, Back to Africa a Fauna & Flora International.

Vývoj projektu v roce 2014: Dne 25. ledna 2014 byl do výběhu k samicím severního nosorožce tuponosého (jinak též bílého) Nájín a Fatu v keňské rezervaci Ol Pejeta přidán samec jižního poddruhu Kingi. Ačkoli se severním bílým nosorožcům po přesunu do Afriky zlepšila pohlavní aktivita, zabřeznout se jim nepodařilo. Příchod jižního samce tak byl pokusem vyvolat u samic další zájem o páření.

Až do prosince 2013 žili samci a samice severních bílých nosorožců rozdělení do dvou párů. Samec Sudán společně s Fatu obýval velký výběh (o rozloze cca 280 hektarů), zatímco samec Suni se samicí Nájín měli k dispozici výběh asi desetkrát menší. Kvůli příchodu Kingiho byly obě samice přesunuty do velkého výběhu a Suni byl se dvěma jižními samicemi ve výběhu menším. Nejstarší ze čtveřice, Sudán, obýval bomu obehnanou kůly. Pravidelně ale střídal Suniho v menším výběhu.

Kromě Kingiho byly ve výběhu ještě dvě jižní samice, jeden nedospělý jižní sameček a také jedno mládě (samička). Kingi byl už z rezervace Lewa prověřeným otcem a zájem o samice prokazoval i v Ol Pejetě. Nejdříve se kolem poloviny února zajímal o jižní samici Ariemet. Na úplném konci února pak vykazovala známky ovulace severní samice Nájín a Kingi se točil kolem ní, možná se s ní i spáril (Nájín měla na těle stopy, které zřejmě vznikly při páření, vlastní páření ale přímo pozorováno nebylo).

V únoru 2014 také do Ol Pejety zavítala úplně první expedice, kterou pro své příznivce ZOO Dvůr Králové uspořádala společně s cestovní kanceláří Adventura. Účastníci se byli podívat i uvnitř výběhu severních bílých nosorožců.

Dne 4. března proběhlo přes Skype jednání odborné komise, která o projektu v Ol Pejetě rozhoduje.

Kingi pak společnost samic různě střídal, chvíli se pohyboval s jižními, chvíli se severními. V druhé polovině března se Kingi na delší dobu připojil k severním samicím. Několikrát to vypadalo, že projevuje zájem o Fatu, ta se vůči němu ale chovala agresivně a odrazovala ho od jakýchkoli pokusů o páření.

V druhé polovině dubna se Kingi znovu na pár dnů připojil k severním bílým samicím a odpoledne 19. dubna projevoval zřetelné známky zájmu o Fatu. Následně se na ni několikrát pokoušel naskočit, vlastní páření ale za světla pozorováno nebylo. Podle stop na těle Fatu druhý den ráno (například zbytky slin a drobné oděrky na hřbetě) to však vypadalo, že se Kingimu pokus o páření v noci možná přece jen podařil. Za potvrzené však páření považovat nebylo možné.

Samci Sudán a Suni se stále střídali v menším výběhu, kde s nimi byly dvě jižní samice. Žádné pokusy o páření však v jejich případech pozorovány nebyly.

Další jednání odborné komise přes Skype proběhlo 13. června.

V druhé polovině srpna byli členové komise upozorněni, že se zhoršil stav Nájín ve srovnání s Fatu. Do Ol Pejety byl vyslán kurátor nosorožců dvorské zoo Jiří Hrubý, který

Samec Sudán v rezervaci Ol Pejeta. (jst)

Veterináři z IZW Berlín (vlevo) diskutují s veterinářem Georgem Paulem z Ol Pjejety a Issacem Lekooloom z Kenya Wildlife Service (zcela vpravo) při vyšetření samice Nájjin v rezervaci Ol Pejeta. (jst)

z Ol Pejety přivezl vzorky trusu k analýzám a také posoudil stav Nájín. Po diskusi i s dalšími odborníky byla Nájín přesunuta do bomy z kůlů, byl jí upraven krmný režim a byla vyšetřena na přítomnost parazitů. Po léčbě proti parazitům se spravila.

Úmrtí Suniho

Velice smutná zpráva však přišla v pátek 17. října ráno. V rezervaci byl nalezen samec nosorožce bílého severního Suni bez známek života. Na místě bylo vyloučeno, že by byl upytlačěn. Pitva nevedla ke zjištěním, která by jednoznačně vysvětlovala příčinu Suniho úhynu. Stejně nejasně dopadlo i histopatologické vyšetření, takže příčiny úhynu Suniho nebyly jednoznačně stanoveny.

ZOO Dvůr Králové okamžitě vyslala do Keni Roberta Hermese z berlínského Institutu pro výzkum zoo a divokých zvířat (IZW), který přímo v rezervaci zajistil, aby byly zachovány vzorky použitelné pro případné budoucí umělé techniky oplodnění.

V druhé polovině října se pak uskutečnila návštěva zástupce ředitele zoo Jaroslava Hyjánka a vedoucího mezinárodních projektů Jana Stejskala v americkém San Diegu. Kromě kontroly dvorské samice Noly (oba její vaječníky jsou nefunkční a jakékoli odebrání vzorků vzhledem k jejímu věku a zdravotnímu stavu nepřichází v úvahu) bylo rovněž podepsáno memorandum o porozumění v oblasti spolupráce na záchraně severních bílých nosorožců. Týká se zejména výměny vzorků ze severních bílých nosorožců.

Na konci listopadu pak proběhlo dlouho připravované vyšetření všech tří severních bílých nosorožců v Ol Pejetě zaměřené na zjištění stavu jejich reprodukčních orgánů. Vedli ho experti z IZW Berlín v úzké spolupráci s veterináři z Kenya Wildlife Service a Ol Pejety. Dvorskou zoo zastupoval vedoucí zahraničních projektů Jan Stejskal.

Výsledky veterinárního vyšetření

Z výsledků vyplynulo, že ani jedno ze zvířat už pravděpodobně není schopné přirozené reprodukce. Nejmladší samice Fatu sice byla celkově v dobré tělesné kondici a měla v pořádku vaječníky, které produkují dostatečné množství vajíček, v děloze však byly nalezeny vysoce patologické změny, které Fatu s velkou pravděpodobností znemožňují zabřeznout. Degenerativní změny mohly nastat v důsledku neschopnosti samice zabřeznout, ale mohly být způsobeny například i potracením plodu, jehož zbytky zůstaly v těle samice, nebo infekcí zanesenou při páření. Blíže určit původce změn by bylo možné pomocí odebrání vzorku degenerativní tkáně, taková procedura by však byla velice obtížně uskutečnitelná. Bylo konstatováno, že Fatu by mohla být vhodnou kandidátkou na odběr vajíček pro případné oplodnění in vitro.

U samice Nájín bylo nalezeno několik malých nádorů v děloze, ty by ale neměly mít vliv na případné oplodnění a její reprodukční orgány by stále měly umožňovat zabřeznutí. Vzhledem ke stavu zadních nohou však bylo konstatováno, že Nájín by při páření zřejmě neunesla samce, tudíž by nebyla schopna přirozeného páření. Navíc v minulých měsících prodělala onemocnění způsobené parazity. Její celkový stav však ukázal, že by mohla být kandidátkou na umělou inseminaci, případně by se mohla stát kandidátkou na odběr vajíček pro případné oplodnění in vitro.

Samci Sudánovi bylo odebráno semeno, při jeho analýze však bylo zjištěno, že vzhledem k věku je jeho kvalita spíše nízká. Není proto možné ho využít pro umělou inseminaci, bylo by však možné ho využít pro oplodnění in vitro, během něhož je spermie injekcí vpravena přímo do vajíčka.

Ze všech tří zvířat byly v OI Pejetě odebrány vzorky tkání pro případnou budoucí práci s živými buněčnými kulturami.

Pouhé dva týdny po vyšetření v OI Pejetě zemřel v americkém San Diegu samec Angalifu. Ten už se sice delší dobu nemohl na přirozené reprodukci podílet, jeho smrt ale umocnila situaci, v níž je jasné, že pro záchranu severních bílých nosorožců je nutné zkusit využít i dosud neužívané a do určité míry riskantní techniky umělého rozmnožení.

Zapojení Nabiré

Do snah o zachování severních bílých nosorožců ZOO Dvůr Králové proto v roce 2014 zapojila i samici Nabiré, která žije ve Dvoře a mohla by se stát dárkyní vajíček pro oplodnění in vitro. Ukázaly to výsledky vyšetření, které společně s odborníky ze Dvora Králové provedli na konci července veterináři z berlínského Institutu pro výzkum zoo a divokých zvířat (IZW).

Detailní vyšetření reprodukčních orgánů ukázalo, že děloha Nabiré je vyplněna velkým množstvím malých cyst, které znemožňují přirozené zabřeznutí. Potvrdila se tak zjištění, k nimž stejný tým došel už v roce 2009. V děloze byl rovněž identifikován nádor, který však naštěstí není zhoubný. Na dělohu navazuje velká cysta, která poněkud zatlačuje oba vaječníky. Zatímco pravý vaječník se nezdál být funkční, levý vypadal zdravě.

Na začátku října se pak veterináři z IZW společně s odborníky ze zoo pokusili tuto velkou cystu odsát. Vůbec poprvé při tom zákrok probíhal v novém, speciálně upraveném venkovním stání, kde nosorožce na popruzích držel jeřáb. Pokus o odsátí se však podařil pouze z poloviny. Poté musel být zákrok přerušen, protože zbytek cysty už byl špatně dosažitelný, navíc samice Nabiré už byla dlouho sedována a ošetřovatelé ji nechtěli ohrozit na zdraví.

V případě dobrého zdravotního stavu samice bude zákrok pokračovat v průběhu roku 2015. Veterináři z Berlína si na něj budou muset speciálně upravit své náčiní.

Další informace o severních bílých nosorožcích a OI Pejetě najdete v minulých výročních zprávách a na stránce:

<http://www.zoodvurkralove.cz/cs/pomahame-zviratum/nosorozci-bili/>

Vyšetření samice Nabiré v ZOO Dvůr Králové, při němž bylo poprvé využito jeřábu a závěsných popruhů. (zč)

Samice Nola v San Diego Zoo Wild Animal Parku. (jst)